

CONTRIBUȚII LA ISTORIA RĂSCOALEI SCLAVILOR CONDUSĂ DE SPARTACUS

DE

A. BODOR

Răscoala sclavilor de sub conducerea lui Spartacus dintre anii 73 și 71 î.e.n., cea mai mare răscoală socială din toată istoria lumii antice, a devenit după cel de-al doilea război mondial una dintre problemele mult studiate și dezbătute în istoriografia contemporană¹.

Studiile apărute au aruncat o nouă lumină asupra istoriei răscoalei și au scos în relief multe aspecte ale ei, neglijate sau trecute cu vederea de istoriografia anterioară. Între altele, ele au ridicat din nou problema mult discutată a divergențelor dintre sclavi, și, în această ordine de idei, problema programului lui Spartacus și al celorlalți conducători ai răscoalei (Crixus, Canicius, Castus), componența etnică și socială a răsculaților, importanța elementelor germane și celtice, caracterul răscoalei, urmările și importanța ei istorică etc., probleme a căror justă rezolvare ușurează într-o mare măsură nu numai interpretarea științifică a acestui eveniment, ci și reconstituirea mai exactă a întregii perioade.

Luind în considerare rezultatele obținute de știința istorică contemporană, apoi rezultatele obținute în studierea unor probleme care, în aparență, sînt numai indirect legate de răscoala lui Spartacus², sîntem de părere că unele aspecte ale ei pot fi apro-

¹ Dintre studiile recent apărute amintim următoarele: A. V. Mișulin, *Spartacus*, București, 1953; S. I. Kovaliov, *К вопросу о датировке восстания Спартака*, în VDI, nr. 2, 1956, p. 12—17; A. A. Motus, *о дарировке начала восстания Спартака*, VDI, nr. 3, 1957, p. 158—166; P. Kariškovski, *Восстание Спартака*, Moscova, 1958; B. Doer, *Spartacus*, Das Altertum, 6, 1960, p. 217 și urm.; H. Daicoviciu, « Programul » de luptă al lui Crixus în cadrul răscoalei lui Spartacus, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Seria Historia, 1961, p. 7—17; M. Olivier, *Spartacus. Der grosse Sklavenaufstand*, Berlin, 1949; M. Brion, *La révolte des gladiateurs*, Paris, 1952; Joseph Vogt, *Struktur der antiken Sklavenkriege*, Wiesbaden, 1957, în special paginile 25—27; E. Maróti, *De suppliciis. A Spartakus-felkelés szicíliai összefüggéseinek kérdéseihöz*, Antik Tanulmányok, nr. 3—4, 1961, p. 161—182; J. P. Brisson, *Spartacus*, Paris, 1959. D. M. Pippidi, *Problema sclavajului greco-roman la cel de al XI-lea Congres internațional de științe istorice*, SCIV, XII, 1961, p. 75—83.

² W. L. Westermann, *The slave systems of Greek and Roman antiquity*, Philadelphia, 1955; B. M. Staierman, *Рабы и отпущенники в социальной борьбе конца республики*, în VDI, 1962, nr. 1; S. L. Utcenko și E. M. Staierman, *О некоторых спорных вопросах истории рабства*, în VDI, 1960, nr. 4 și Voprosi Istorii, 1961, nr. 4. Istoria pirateriei în sec. I are o bogată bibliografie. În afară de tratate, CAH sau *Histoire générale* a lui Gustave Glotz (*Histoire romaine*,

fundate, iar prin aceasta se poate ajunge mai aproape de soluționarea justă tocmai a acelor chestiuni care au constituit și constituie temeiul diferendelor dintre istorici.

În lumina rezultatelor obținute vom încerca să analizăm un singur aspect al răscoalei, și anume componența etnică și socială a răsculaților, și să tragem unele concluzii care se desprind, după părerea noastră, în mod firesc, din această analiză.

Socotim necesar să relevăm de la început unele fenomene specifice ale istoriografiei antice și, în general, ale izvoarelor literare. Este vorba de fenomenul prin care specificul individual este generalizat și indicat ca ceva universal. De acest fenomen se leagă denumirea răscoalei ca război al gladiatorilor, deși se știe că dintre cele peste o sută de mii de persoane care au participat la răscoală, abia 70 erau gladiatori. De aici derivă și identificarea unui grup întreg cu individul; vrem să spunem că dacă conducătorii unor grupuri de răsculați erau de origine germană, celtică sau tracică, atunci și membrii acestor grupuri sînt considerați de aceeași origine³. Prin urmare informațiile furnizate de izvoarele antice trebuie supuse unei critici temeinice.

Trecînd la problema componenței sociale și etnice a răsculaților, pe baza izvoarelor literare se poate constata că aceștia, după starea lor socială, erau *sclavi* și *oameni liberi*.

În ceea ce-i privește pe sclavi, izvoarele afirmă că majoritatea lor erau de proveniență germană, celtică și tracică⁴ și că divergențele dintre ei izvorăsc tocmai din aceste deosebiri etnice. Această teză a fost acceptată de majoritatea istoricilor, începînd cu Mommsen, pînă la mulți istorici marxiști ca de pildă Doer⁵ și alții. Fără a nega prezența tuturor acestor elemente etnice, socotim că la autorii antici și în această privință se afirmă într-o mare măsură același principiu, despre care am vorbit mai sus, adică originea etnică a conducătorului este atribuită întregului grup condus de el.

Proveniența etnică a sclavilor a fost determinată de principalele surse ce asiguraseră aprovizionarea Italiei cu sclavi. Autorii antici, în special polihistorul Terentius Varro, ocupîndu-se cu izvoarele sclaviei, enumeră șase surse principale⁶, dintre care cele mai importante pentru perioada discutată sînt războiul și pirateria. Celelalte forme, cum sînt creșterea sclavilor în casă (*uernae*), vînzarea și cumpărarea sclavilor la piață,

vol. II/1 și II/2), amintim: P. Ormerod, *The Campaign of Servilius Isaurus against the Pirates*, în JRS, XII, 1922, p. 35–36, id., *The Piracy in the Ancient World*, Liverpool, 1924. Dintre studiile recente, vezi E. Maróti, *A déloszi rabszolgapiac és a kalózkodás*, în Antik Tanulmányok, 1962, nr. 1–2, p. 1–12; id., *A kalózok szerepe a mithridatési háborúk idején*, în Acta Universitatis Debrecenensis, Series Historica, I, 1963, p. 3–14. În privința sclavilor păstori, vezi L. Robert, *Hellenica*, VII, 1949, p. 152 și urm. Pentru probleme de istorie politică, economică și socială, în afară de tratatele menționate, vezi și N. A. Mașkin, *Principatul lui Augustus*, București, 1954 și Ronald Syme, *Die Römische Revolution*, Stuttgart, 1957, iar în privința legăturii dintre răscoală lui Spartacus și conspirația lui Catilina, vezi L. Havas, *A Catilina-mozgalom társadalmi bázisának és programjának kérdéseiről*, în Acta Univ. Debr., Series Historica, II, 1963, p. 15–35.

³ Cf. A. Florus, *Epitomae*, II, 7, 2; Sallustius Crispus, *Historiarum fragmenta*, ed. Rudolf Dietsch, *Gai Sallusti Crispi quae supersunt*, Lipsiae, 1958.

⁴ Sallustius, *op. cit.*, Plutarch, *Crassus*, VIII, IX. Este interesant că nici Florus, nici Appian nu vorbesc despre proveniența sclavilor.

⁵ Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, Berlin, 1857, vol. III, p. 77–81 (cf. B. Doer, *op. cit.*, p. 217): «Die Einigkeit gegen den gemeinschaftlichen Feind, die in den früheren sicilischen Sklavenkriegen in so bemerkenswerther Weise hervorgetreten war, ward in diesem italischen vermehrt; wovon wohl die Ursache darin zu suchen ist, daß die sicilischen Sklaven in dem gemeinsamen Syrohellenismus einen gleichsam nationalen Einigungspunkt fanden, die italischen dagegen in die beidem Massen der Hellenobarbaren und der Kelto germanen sich schieden».

⁶ Terentius Varro, *De re rustica*, II, 10, 4.

expunerea noilor-născuți, unele procedee juridice, sau nu joacă încă un rol însemnat în asigurarea sclavilor, sau ele sînt strîns legate cu cele două forme principale și subordonate lor. În ce privește pirateria, după cum arată studiile speciale⁷, aceasta a avut o deosebită importanță în istoria politică a timpului și fără îndoială a fost una dintre principalele surse ale sclaviei; cu toate acestea trebuie socotit foarte redus numărul acelor răsculați care ajunseseră în Italia pe calea pirateriei. Și aceasta din următoarele motive:

Teritoriile de unde se aprovizionau pirații erau, în primul rînd, fostele țări elenistice: Grecia, Macedonia, îndeosebi regatele din Asia Mică, apoi Siria, Egiptul, Cyrenaica, precum și insulele din bazinul de răsărit al Mării Mediterane⁸. Într-adevăr, cercetările lui M. Bang, M. Gordon și Westermann⁹ au dovedit prin date epigrafice și literare prezența sclavilor în Italia din toate aceste țări în ultima perioadă a Republicii. Bang, de pildă, atestă prezența sclavilor de origine egipteană, siriană, ciliciană, cipriotă, capadociană, bitiniană, macedoneană, greacă, asiană, aheiană, siciliană etc.¹⁰. Pe de altă parte, se știe că sclavii proveniți din țările mai evoluat ale lumii elenistice au fost folosiți, în primul rînd, la muncile casnice, în așa-numita *familia urbana*, adică în mediul urban. Izvoarele antice, în special relatarea lui Appian¹¹, arată însă clar că nici un oraș n-a trecut de partea răsculaților și că majoritatea absolută a sclavilor răsculați au fost fie sclavi păstori, fie sclavi proveniți din *ergastule*, adică din agricultură. Prin urmare, majoritatea absolută a sclavilor participanți la răzcoală provenise pe calea războaielor, din prizonierii de război transformați în sclavi.

Pe baza acestor considerente se poate afirma că sursa principală a sclavilor răsculați au constituit-o războaiele purtate de Roma la sfîrșitul veacului al II-lea și în primele trei decenii ale secolului I î.e.n. Analizînd această problemă, trebuie să mai ținem seama de un fapt foarte important și anume de mortalitatea sclavilor. Studiile recente au arătat că mortalitatea printre sclavi a fost foarte mare și, în această privință, după sclavii folosiți în minerit urmează sclavii din *ergastule*, a căror durată de viață era, în general, scurtă¹². De aici rezultă că în cercetarea provenienței sclavilor, în cel mai bun caz, pot fi luate în considerare acele războaie pe care Roma le-a purtat în ultimii treizeci de ani înaintea izbucnirii răzcoalei, deci între anii 103 și 73 î.e.n.

Am arătat că, potrivit izvoarelor, majoritatea sclavilor răsculați au provenit din rîndurile germanilor, galilor și tracilor¹³. Se pune întrebarea, cînd au fost capturați acești sclavi. În știința istorică este în general acceptată ideea că germanii și galii au fost capturați în războaiele lui Marius împotriva cimbrilor, teutonilor și galilor,

⁷ Vezi bibliografia de sub nota 2. Maróti Egon, *A kalózkodás Szicília körül C. Verres propraetorsága idején*, în *Antik Tanulmányok*, IV, 1957, 1–2, p. 28–38.

⁸ P. Ormerod, *op. cit.* și E. Maróti, *A déloszi rabszolgapiac és a kalózkodás*.

⁹ M. Bang, *Die Herkunft der römischen Sklaven*, in *Mitteilungen des deutschen Archäologischen Instituts, Roemische Abteilung*, XXV, 1910, p. 223–251; M. L. Gordon, *The Nationality of Slaves under the Early Roman Empire*, in *Journal of Roman Studies*, 14, 1924, p. 93–111 și M. I. Finley, *Slavery in Classical Antiquity. Views and Controversies*, Cambridge, 1960, p. 171–189; cf. W. L. Westermann, *op. cit.*, *passim*.

¹⁰ M. Bang, *op. cit.*, p. 225–229.

¹¹ Appian, *Bellum civile*, 117 — οὐ γὰρ τις αὐτοῖς συνέπραττε πόλις, ἀλλὰ θεράποντες ἦσαν καὶ αὐτόμολοι καὶ σύγκλυδες.

¹² J. Szilágyi, *Beiträge zur Statistik der Sterblichkeit in den Westeuropäischen Provinzen des römischen Imperium*, *Acta Archaeologica*, XIII, 1961, p. 124–155; J. Szilágyi, *Die Sterblichkeit in den Städten Mittel- und Süd-Italiens sowie in Hispanien*, *Acta Archaeologica*, XV, 1963, p. 129–224.

¹³ Plutarh, *Crassus*, VIII, IX.

în primul rînd în lupta de la Aquae Sextiae din anul 102 î.e.n., cînd au fost capturați circa 100 de mii de teutoni¹⁴, și în cea de lîngă Vercellae din anul următor, cînd numărul prizonierilor cimbri s-a ridicat la peste 50 000¹⁵. Aceste cifre arată că Italia a fost inundată de numeroase cete de sclavi germani, a căror majoritate a fost folosită, fără îndoială, în minerit, în păstorit și în agricultură. Prezența lor în răscoala condusă de Spartacus este atestată și de către Caesar¹⁶. Luînd în considerare mortalitatea mare printre sclavi, este incontestabil că pînă la izbucnirea răscoalei majoritatea absolută a acestor germani au pierit și astfel numărul lor în rîndurile răsculaților nu poate fi și nu trebuie exagerat.

Este mai puțin clară legătura între răsculații germani și gali. Un fragment al lui Sallustius afirmă că galii și germanii ar fi stat sub conducerea lui Crixus — *Crixo et gentis eiusdem Gallis atque Germanis obuiam ire et ultro offerre pugnam cupientibus*¹⁷ —, în schimb Plutarh îi prezintă pe gali ca fiind de partea lui Spartacus, iar despre armata înfrîntă de către comandantul roman Gellius afirmă că era compusă din germani¹⁸. Astfel, pe baza izvoarelor, se poate constata că galii erau prezenți atît în armata lui Crixus, cît și în cea a lui Spartacus. Se pune deci problema dacă toți galii au provenit din rîndul prizonierilor gali, capturați împreună cu germanii? Teza că ei toți au fost capturați împreună cu germanii nu mai poate fi susținută. Este îndeobște cunoscut că dintre celtii din Galia triburile tigurine s-au alăturat germanilor. Însă, în lupta lor împotriva Italiei, teutonii s-au străduit să pătrundă în această țară trecînd prin pasurile de apus, cimbrii prin pasul Brenner, pe cînd tigurinii, ocolind Alpii, căutau să invadeze părțile nord-estice ale Italiei dinspre Pannonia, dar aflînd despre înfrîngerile tovarășilor lor de luptă, ei s-au întors, așezîndu-se în Helvetia¹⁹. Astfel, ei nu puteau fi capturați de către romani în această perioadă. Războaiele romanilor în Galia au avut loc în timpul reformelor Gracchilor și ele au dus la formarea provinciei Gallia Narbonensis și, în 118 î.e.n., la întemeierea coloniei Narbo. Prizonieri de război capturați în aceste războaie nu mai puteau trăi în timpul răscoalei. Nu se poate tăgădui că în ultimele decenii ale secolului II î.e.n. romanii au avut mai multe ciocniri cu triburile galice și germanice, dar ele, în general, s-au încheiat cu înfrîngerea romanilor, deci nu puteau să aducă prizonieri. Apoi s-au dat cîteva lupte cu triburile celtice din Galia Cispadană, dar aceasta încă în timpul dictaturii lui Sulla devine o parte integrantă a Italiei²⁰. În jurul războiului cu Sertorius, în anul 77 î.e.n., triburile celtice ale allobrogilor se răscoală împotriva Romei, dar nici de la ele nu sînt luați prizonieri, ci ele sînt supuse unor grele poveri din care cauză, în timpul conspirației lui Catilina, trimit o solie la Roma²¹.

¹⁴ Gustave Bloch—Jérôme Carcopino, *Histoire Romaine*, în *Histoire Générale*, publicată de Gustave Glotz, Paris, 1935, II/1, p. 329; cf. Florus, I, 38, 10; Plutarh, *Marius*, XXV; Orosius, *Adversus paganos*, V, 16, 17.

¹⁵ Gustave Bloch—Jérôme Carcopino, *op. cit.*, p. 330; cf. Orosius, V, 16, 17.

¹⁶ C. I. Caesar, *De bello Gallico*, I, 40, 4.

¹⁷ Sallustius, ed. cit., vol. II, fr. 67, col. IV.

¹⁸ Plutarh, *Crassus*, IX.

¹⁹ G. Bloch—J. Carcopino, *op. cit.*, p. 456 și Hugh Last, *The Cimbri and Teutoni*, în CAH, IX, p. 139—150.

²⁰ Cf. Val. Maximus, III, 7, 6; Cicero, *de inuentione*, II, 37, 111; în legătură cu prezența lui L. Licinius Crassus în Galia Cisalpină din anul 94 î.e.n. vezi Cicero, în *Verrem*, I, 12, 34 și *Pro Balbo*, 22, 50; în privința situației în această provincie din anul 89 cf. Orosius, V, 22; Sallustius, *Historiae*, II, 98 D; în anul 75 î.e.n. ea este repartizată lui Cotta.

²¹ Cf. Jullian, *Histoire de la Gaule*, vol. III, p. 108—110 și 119—121; Jérôme Carcopino, *Histoire romaine, César*, vol. II/2, p. 647—648; Sallustius, *Coniuratio Catilinae*, XL, 1 și LXI, 3 și cuvîntările lui Cicero împotriva lui Catilina.

Din cele expuse rezultă, deci, că nu toți răsculații gali proveneau din Galia propriu-zisă și că numărul sclavilor originari din această țară a fost foarte redus, o concluzie care, după părerea noastră, infirmă acele afirmații ale izvoarelor, care susțin că răsculații «gali» ar fi avut intenția să se întoarcă în Galia.

Alte războaie în apus care au putut să furnizeze un oarecare număr de sclavi sînt cele purtate în Hispania contra lui Sertorius. Izvoarele însă nu vorbesc de capturarea prizonierilor și transformarea lor în sclavi, ceea ce de altfel este și natural, deoarece acest război a avut un caracter civil, iar prizonierii, chiar dacă au fost luați, n-au fost aduși în Italia²². Chiar dacă am presupune că un număr oarecare de iberi au fost transferați în Italia cu această ocazie, prezența lor în răscoală nu poate fi dovedită, deoarece sclavii liberi nu prea erau folosiți în păstorit. Varro chiar afirmă despre ei că nu erau apti pentru această îndeletnicire²³.

Tot sub dictatura lui Sulla, Pompeius în Africa (între anii 81—79) și Numidia, după ce a nimicit trupele marianștilor, s-a amestecat în treburile interne ale Numidiei, transformînd cu forța această țară într-un protectorat roman. Nu încapă nici o îndoială că mulți dintre localnici au fost transformați cu acest prilej în sclavi²⁴.

În ceea ce privește războaiele cu țările orientale, cele mai mari sînt cele purtate în Peninsula Balcanică împotriva diferitelor triburi de aici, în primul rînd împotriva scordiscilor și tracilor, apoi cele purtate de către Sulla împotriva lui Mithridate. Istoria războaielor împotriva scordiscilor și tracilor a fost prezentată în mai multe studii de specialitate. Afară de informațiile antice transmise de Titus Livius, Velleius Paterculus, Annaeus Florus, Eutropius, Orosius²⁵, ne referim la lucrarea lui Last²⁶ din *Cambridge Ancient History*, a lui Bloch și Carcopino²⁷, la *Getica* lui Pârvan²⁸ și, în special, la valoroasa monografie a lui Carl Patsch²⁹. Fără să intrăm în detalii, ținem să accentuăm că, începînd din anul 119 î.e.n., romanii duc lupte permanente împotriva acestor triburi războinice. În anul 112 î.e.n., Marcus Drusus este amintit ca învingător al scordiscilor³⁰, dar în anii 110 î.e.n. M. Minucius Rufus începe împotriva lor o nouă expediție care durează pînă în anul 106 î.e.n. La începutul secolului I î.e.n., luptele se reinnoiesc, iar în anul 86—85 î.e.n. scordiscii, împreună cu dardanii și tracii, invadează Macedonia³¹. În anul 76, după cum ne informează Appian, ei sînt învinși de

²² J. Carcopino, *Histoire Romaine*, II/2, p. 499—513; CAH, IX, p. 318—326.

²³ *De re rustica*, II, 10, 4.

²⁴ G. Bloch—J. Carcopino, *op. cit.*, p. 484.

²⁵ Titus Livius, *Epitomae*, LXII; cf. Appian, *Illyrica*, II; *Fasti Triumphales*: C. Porcius... în *Thracia male aduersus Scordiscos pugnauit*; Livius, *Epit.*, LXIII (în 113): *felicitur pugnauit*; cf. *Fasti Triumphales*, Livius, *Epit.*, LXV, LXXIV (89), XCI (78); Florus, I, 39 (III, 4); I, 39; Liv., *Epit.*, XCVII; Eutropius, IV, 25 (114), 27 (109); VI, 2 (78); VI, 4; VI, 2; VI, 7; Orosius, V, 18, 30; V, 23, 17; V, 23; Appian, *Mithridatica*, 55 (85); Velleius, II, 8; Plutarh, *Sulla*, II (88); SEG, III, 378, 28—29.

²⁶ Hugh Last, *op. cit.*, CAH, IX, p. 107—108.

²⁷ G. Bloch—J. Carcopino, *op. cit.*, II/1, p. 333; J. Carcopino, *op. cit.*, II/2, p. 520.

²⁸ V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 73—76.

²⁹ Carl Patsch, *Aus 500 Jahren vorrömischer und römischer Geschichte Südosteuropas*, V/1, Wien, 1932, p. 34 și urm.

³⁰ Livius, *Epitomae*, LXIII; Florus, I, 30 (III, 4) *Drusus ulterius egit [Scordiscos] et ueluit transire Danuuium. Fasti Triumphales* (Degrassi): [*M. Liuius C. f. M. Aemiliani n.*] *Drusus a. DCXLIII [pro co(n)s(ule) de Scordist[is] Macedonibusq(ue)]*... cf. Patsch, *op. cit.*, 28.

³¹ Granus Licinianus, ed. Flemisch, p. 27 F.; Appian, *Mithridatica*, 55; cf. C. Patsch, *op. cit.*, 31.

către L. Scipio³². În cursul acestor războaie au fost capturați mulți prizonieri, în special dintre scordisci, care la Roma au fost considerați gali, de unde provine afirmația greșită a unor autori antici că toți răsculații gali căutau să se întoarcă în Galia.

Carl Patsch, în lucrarea amintită, trece în revistă toate luptele dintre romani și traci, lupte care de asemenea au furnizat un mare număr de sclavi pentru Roma³³. Conflictele cu tracii au devenit mai primejdioase în perioada războiului cu Mithridate, deoarece aceste triburi erau în alianță cu regele Pontului. Pentru problema noastră, de o deosebită importanță sînt războaiele purtate împotriva tracilor chiar în ajunul răscoalei, de pildă expedițiile lui C. Scribonius Curio din anii 75—73 î.e.n., cînd romanii ajung pînă la Dunăre³⁴, și ale lui M. Terentius Varro Lucullus (73—71)³⁵, care are loc tocmai în cursul răscoalei lui Spartacus. Este deci firesc că prizonierii capturați în această expediție să nu fi participat la răscoală.

Prima parte a războiului dintre Roma și Mithridate a avut loc pe teritoriul Greciei. Sulla, după cele două lupte cu generalii lui Mithridate și după cucerirea Atenei și a altor orașe grecești, a capturat mii și mii de prizonieri³⁶. Din rîndurile acestora au ieșit acei sclavi greci, care, potrivit izvoarelor, împreună cu tracii s-au străduit să părăsească Italia.

În sfîrșit, un oarecare număr de sclavi au furnizat și războaiele cu pirății purtate de Roma în cursul celui de al treilea deceniu al sec. I î.e.n.³⁷

Din cele expuse se poate trage concluzia că majoritatea absolută a sclavilor din Italia proveneau din războaie și că aceștia, în ajunul răscoalei lui Spartacus, după originea lor etnică erau germani (cimbrici și teutoni), gali, proveniți și din rîndurile scordiscilor, traci, iliri, iberi, numizi și greci sau sclavi elenizați. Teritoriile principale care au jucat rolul dominant în aprovizionarea Italiei cu sclavi nu sînt regiunile de apus, ci cele de răsărit și, în special, Peninsula Balcanică.

Participarea oamenilor liberi la răscoala lui Spartacus, deși este atestată și în izvoarele antice, a fost de asemenea o problemă în jurul căreia au fost purtate vehemente discuții. Mișulin susține participarea unor grupe de oameni liberi, care după părerea lui «... erau agricultori fără pămînt și păstori», deoarece «micii agricultori și soldații nu numai că simpatizau cu lupta de eliberare pornită de Spartacus, dar și participau la ea»³⁸. Utcenko, în schimb, combate această părere a lui Mișulin, deoarece—după cum spune el—«din punct de vedere ideologic, o astfel de alianță era imposibilă, deoarece între sclavi și oamenii liberi existau contradicții antagoniste. Micii cultivatori de pămînt liberi din vremea aceea făceau ei înșiși parte din clasa dominantă, din clasa stăpînilor de sclavi». Datorită acestui fapt — încheie Utcenko — «nu putea fi vorba nicicum de o alianță între sclavii răsculați și țărănimea liberă»³⁹.

³² Appian, *Illyrica*, V.

³³ Patsch, *op. cit.*, p. 34 și urm.

³⁴ Patsch, *op. cit.*, p. 34—35; cf. Eutropius, VI, 2; Orosius, V, 23; Cicero, *in Pisonem*, 19, 44.

³⁵ Patsch, *op. cit.*, p. 36—38, cf. Livius, *Epitomae*, XCVII; Eutropius, VI, 7; Appian, *Illyrica*, 30; Florus, I, 39 (III, 4); Orosius, VI, 3.

³⁶ G. Bloch—J. Carcopino, *op. cit.*, II/1, p. 420—426.

³⁷ Pe lingă bibliografia privind pirateria, cf. Appian, *Mithridatica*, unde se vorbește despre răspîndirea pirateriei; Cicero, *in Verrem*, I, 21, 56; Orosius, V, 23; Eutropius, VI, 23; Florus, I, 41 (III, 6), unde se arată succesele lui P. Servilius Vatia împotriva pirăților în anul 77 î.e.n.; vezi și Livius, *Epitomae*, XCIII; Strabo, XII, 6; Appian, *Sicilica*, 6; Velleius, II, 31. M. Antonius a fost trimis împotriva pirăților în anul 74.

³⁸ Mișulin, *op. cit.*, p. 102—103.

³⁹ S. Utcenko, *op. cit.*, p. 14.

Staierman, într-un studiu mai recent⁴⁰, discutînd relațiile dintre sclavii păstori și oamenii liberi, ajunge la o concluzie similară dar mai puțin categorică. Se pune deci întrebarea, dacă este posibilă o luptă comună între sclavi și între unele categorii ale oamenilor liberi, chiar dacă aceștia în teorie sînt susceptibili de a deveni stăpîni de sclavi. După părerea noastră și după mărturiile grăitoare ale izvoarelor antice, acest fapt este posibil. Pentru dovedirea acestei afirmații aducem cîteva exemple concrete: la mișcarea bacehanaliilor din anul 186 î.e.n.⁴¹ sclavii au participat împreună cu oamenii liberi, prezența unui număr de oameni liberi în cele două mari răscoale din Sicilia este atestată de izvoarele antice, îndeosebi de către cronicarul principal al acestor mișcări, Diodor din Sicilia⁴²; la răscoala organizată de cavalerul Titus Minucius în Campania, pe lângă sclavi au luat parte și partizanii liberi ai acestuia⁴³; în războiul cu aliații din anii 99—98, dușmanii Romei luptă cu vitejie sub conducerea unui fost sclav și pirat, Agamemnon, tocmai în acele regiuni în care au luptat și răsculații lui Spartacus⁴⁴. În ciuda deosebirilor sociale și juridice, relațiile dintre sclavi și păturile de jos erau strînse și amicale, fapt ce se reflectă și în legislația romană. Astfel, este îndeobște cunoscut că mulți dintre săracii s-au proclamat sclavi, iar Augustus a dat ordin ca toate ergastulele din Italia să fie controlate și oamenii liberi care se găseau în ele să fie sancționați⁴⁵. Mai tîrziu, pentru a opri căsătoriile între femeile libere și sclavi, a fost emis un decret imperial prin care a fost prevăzută desfacerea obligatorie a unor asemenea căsătorii, iar în caz contrar femeia, precum și copiii născuți din căsătorie, au fost declarați sclavi⁴⁶. Toate aceste exemple, al căror număr l-am putea spori, arată că viața este mai complexă și importanța contradicțiilor antagoniste nu trebuie exagerată.

Dacă participarea oamenilor liberi la răscoală este astfel posibilă și admisibilă, se pune problema din ce categorii sociale au provenit acești «tovarăși de drum». Appian, vorbind despre armata lui Spartacus după primele victorii, afirmă că din ea făceau parte «o mulțime de sclavi fugiți de la stăpîni, precum și un număr de oameni liberi de pe ogoare»⁴⁷.

Studiind izvoarele, se poate constata că substratul luptelor interne, afară de divergențele între populari și optimați, în perioada discutată, a fost determinat de divergențele dintre Roma și aliați, care nici pe departe n-au fost lichidate cu acordarea dreptului de cetățenie pentru aliați. Din compararea teritoriilor pe care s-a desfășurat războiul cu aliații cu regiunile controlate de răsculații lui Spartacus, va apărea imediat perfectă lor coincidență. Aceasta nu poate fi considerată ca ceva întîmplător. Luptele cele mai grele între romani și aliați s-au dat în Campania, Lucania, Samnium, în nordul Apuliei, în Picenum și în nordul Etruriei, dar și mișcarea răsculaților a fost cea mai activă tocmai în aceste regiuni⁴⁸. Appian ne informează că Spar-

⁴⁰ E. M. Staierman, *Sclavii și liberții în lupta socială de la sfîrșitul republicii*, în *Analele româno-sovietice*, Seria istorie, 4 (1962), p. 87—113.

⁴¹ Titus Livius, XXXIX, 8—19.

⁴² Diodorus Siculus, *Bibl. hist.*, XXXIV, 2, 1—26 și XXXVI.

⁴³ Diodorus Siculus, *op. cit.*, XXXVI. Caracterul acestei răscoale este specific și participarea sclavilor la ea nu este determinată de interesele lor personale.

⁴⁴ Appian, *Bellum civile*, I, 42, 190; 47, 204; Orosius, V, 18, 10; Diodor. XXXVII.

⁴⁵ N. Mașkin, *Principatul lui Augustus*, p. 363; cf. Suetonius, *Tiberius*, VIII.

⁴⁶ Cf. R. H. Barrow, *Slavery in the Roman Empire*, New York, 1928, p. 13. Această prevedere a fost inclusă în *SC. Claudianum* din anul 53 e.n., dar mai tîrziu a fost modificată de împăratul Hadrian; cf. Tacitus, *Annales*, XII, 53; Gaius, I, 84—92.

⁴⁷ Appian, *Bellum civile*, I, 116.

⁴⁸ Cf. G. Bloch—J. Carcopino, *op. cit.*, II/1, p. 361—388.

tacus, după străpungerea liniei de apărare construită de Crassus, a vrut să se îndrepte mai întâi spre Samnium, desigur din cauza că Samnium era un teritoriu de bază al mișcării ⁴⁹.

Se știe că în războaiele civile majoritatea aliaților, în frunte cu samniții și lucanii, s-au alăturat partidului marianștilor ⁵⁰. Sulla, după victoria lui, a acordat dreptul de cetățenie numai acelor italici care luptaseră de partea lui. Față de ceilalți însă a avut o atitudine foarte severă. Pământurile lor au fost, în parte sau în întregime, confiscate și distribuite veteranilor pentru care au fost înființate mai multe colonii, atât în Samnium, cât și în Lucania, Latium, Campania și Etruria ⁵¹. Astfel, o mare parte a aliaților, în urma măsurilor de persecuție ale lui Sulla, au rămas în afara dreptului de cetățenie romană și au fost alungați chiar și de pe parcelele lor, devenind salahori și lucrători sezonieri, adică acei *partiarri* și *operarii* a căror soartă nu se deosebea mult de soarta și modul de viață al sclavilor din agricultură și din păstorit. În « oamenii liberi de pe ogoare » trebuie să vedem tocmai pe acești aliați, despuiți de drepturi și avere. Pentru aceștia sclavii lui Spartacus nu erau dușmani, ci luptători care luptau împotriva tiraniei romane și pentru libertate. Nici faptul de a lupta sub conducerea unor foști sclavi nu era ceva neobișnuit pentru ei. Cazul lui Agamemnon, amintit mai sus, a fost bine cunoscut de către toți aliații și ei puteau să vadă în Spartacus un nou Agamemnon care va lupta pentru drepturile aliaților. Că afirmația noastră nu este numai o presupunere sau o nouă teorie bazată pe o simplă combinare și împletire a evenimentelor reiese din faptul că participarea aliaților la răscoală este atestată și de izvoarele literare. Unul dintre acestea, după părerea noastră mai puțin important, este afirmația lui Themisthios, un cronicar bizantin, care într-o cuvîntare ⁵² spune că « nu vitejia celor doi sclavi din naștere, ci iscoadele cele blestamate și spionii minjiți de sînge, care au silit pe italici să dorească orice schimbare față de situația existentă » — au fost cauza principală a succeselor răsculaților. O altă atestare se găsește într-un pasaj al lui Appian, care însă a fost trecut cu vederea de cercetătorii acestei probleme. În opera sa despre Mithridate, Appian afirmă în mod categoric că aliații nu numai că s-au răsculat împotriva romanilor, ci și în războiul cu Spartacus ei s-au alăturat acestuia — Σπάρτακῶ τε μονομάχῳ συστάσαν ἐπ' αὐτούς ⁵³.

Dar s-au alăturat răscoalei și alte elemente libere persecutate de dictatura lui Sulla, pe care Appian le cuprinde sub noțiunea de σύγκλος, adunătură ⁵⁴. Fără îndoială, animozitățile dintre Roma și foștii săi aliați s-au resimțit încă pentru o perioadă lungă, fapt semnalat și de studiile recente în legătură cu conspirația lui Catilina. Se pare că propaganda lui Catilina a prins rădăcini tocmai în acele regiuni care au jucat un rol important în războiul cu aliații și în răscoala lui Spartacus ⁵⁵.

⁴⁹ Appian, *Bellum civile*, I, 119.

⁵⁰ Cf. G. Bloch—J. Carcopino, *op. cit.*, II/1, p. 436; Livius, *Epitomae*, LXXXVIII; Florus, II, 9; Velleius Paterculus, II, 27; Appian, *Bellum civile*, I, 9; Plut., *Sulla*, XXIX. Vezi, în special, Livius, *Epitomae*, LXXXVIII: *cum Samnitibus qui soli ex Italicis populis nondum arma posuerant*.

⁵¹ G. Bloch—J. Carcopino, *op. cit.*, II/1, p. 474—475. Autorii antici relatează cruzimea cu care au fost pedepsite orașele din aceste regiuni. Cf. Appian, *Bellum civile*, I, 94, 439; A. Florus, II, 9, 27; Cicero, *ad Atticum*, I, 19, 4.

⁵² Themisthios, *Orationes*, Oratio VII, Dindorf, Lipsiae, 1832, 86, b, c, 87, a.

⁵³ Appian, *Mithridatica*, 520. ἤδει δὲ καὶ ἑναγχος τὴν Ἰταλίαν σχεδὸν ἅπασαν ἀπὸ Ῥωμαίων ἀποστάσαν ὑπὸ ἔχθρας καὶ ἐπὶ πλείστον αὐτοῖς πεπολεμηκυῖαν Σπάρτακῶ τε μονομάχῳ συστάσαν ἐπ' αὐτούς, ἀνδρὶ ἐπ' οὐδεμιᾶς ἀξιώσεως ὄντι. Acest pasaj al lui Appian a scăpat atenției cercetătorilor.

⁵⁴ Appian, *Bellum civile*, 116.

⁵⁵ L. Havas, *op. cit.*, p. 15—35.

După această analiză a componenței etnice și sociale a răsculaților, urmează să tragem câteva concluzii:

1. La rășcoala condusă de Spartacus au participat în primul rînd sclavii din agricultura și pășorit. Majoritatea absolută a acestora au ajuns în Italia în urma războaielor de cucerire purtate în Galia și în Peninsula Balcanică, dar și în alte regiuni ale bazinului mediteranean. Sclavii de proveniență orientală, ajunși în Italia pe diferite căi (războaie, piraterie, vînzare și cumpărare), fiind folosiți, în special, în muncile casnice și în atelierele meșteșugărești, deci fiind reținuți în orașe, s-au alăturat numai sporadic rășcoalei, deoarece, după cum atestă izvoarele, nici un oraș n-a trecut de partea rășculaților. În ceea ce-i privește pe gali, menționați atît de des de izvoarele noastre, ei nu puteau proveni numai din rîndurile prizonierilor de război capturați în cursul războaielor împotriva cimbrilor și teutonilor și nici în cursul conflictelor cu populațiile celtice din sudul Galiei din primele decenii ale secolului I î.e.n. Majoritatea sclavilor din prima categorie pînă la izbucnirea rășcoalei au pierit în urma muncilor istovitoare la care erau supuși, iar numărul sclavilor din cea de-a două categorie trebuie să fi fost foarte limitat. Luînd în considerare toate aceste realități istorice, dar și frecvențele referiri la sclavii gali în izvoarele literare, sîntem de părere că sub această noțiune au fost incluși și sclavii proveniți din Peninsula Balcanică, din rîndurile scordiscilor, triburi din nord-vestul Peninsulei cu care Roma purta războaie aproape continue pe la sfîrșitul veacului al II-lea și începutul veacului I î.e.n. Pentru autorii romani și pentru locuitorii Italiei scordiscii erau tot gali, ca și cei proveniți din Galia. Prezența scordiscilor în rîndurile sclavilor rășculați explică pe de o parte afirmațiile contradictorii aflate la diferiții autori antici cu privire la sclavii gali (la unii ei se găsește în tabăra lui Crixus, la alții în tabăra lui Spartacus), dar trădează și unele tendințe ale politicii lui Spartacus, și anume, îndreptarea lui spre Peninsula Balcanică.

2. Împreună cu sclavii rășculați au luptat și mulți oameni liberi, prezența lor fiind atestată mai ales în opera lui Appian. Aceștia au provenit, înainte de toate, din rîndurile aliaților care, în urma măsurilor de persecuție ale lui Sulla, au fost alungați de pe pămînturile lor și despuiați de drepturi și avere. Aceștia sînt acei « oameni liberi de pe ogoare » despre care vorbește autorul antic și care considerau că singura lor salvare este înfrîngerea Romei și asigurarea drepturilor politice pentru toți locuitorii Italiei. Din punctul lor de vedere, lupta era politică, purtată pentru pămînt și pentru libertate, dar ea a coincis cu interesele sclavilor germani și poate cu cele ale altor grupuri de sclavi de sub conducerea lui Crixus.

3. După cum reiese din afirmațiile lui Appian și Plutarh, Spartacus, spre deosebire de Crixus, a avut ca obiectiv de luptă părăsirea Italiei, deoarece fiind un conducător destoinic el era conștient de faptul că Roma nu poate fi învinsă pe teritoriul Italiei⁵⁶. După autorii antici, în acest program se încadrează expediția lui pînă la Mutina, la care au participat traci, gali, greci și probabil alți rășculați proveniți din Peninsula Balcanică. O rășcoală la care participă zeci și zeci de mii de oameni cu greu poate însă fi concepută ca o simplă fugă dinaintea adversarului, ca o străduință de a părăsi un teritoriu plin de primejdii pentru a găsi un alt teren lipsit de pericole, unde rășculații pot să-și depună armele. Credem că în această privință informațiile antice oglindesc mai degrabă neînțelegerea obiectivelor de luptă de către autori, decît realitățile istorice. De aceea expediția spre Mutina a lui Spartacus nu poate fi concepută ca o

⁵⁶ Vezi lucrarea citată a lui H. Daicoviciu și lucrările recente publicate cu privire la această problemă.

simplă încercare de a părăsi Italia, ci ca o străduință bine chibzuită de a încadra mișcarea în acea luptă generală împotriva Romei care în Orient a fost condusă de Mithridate și căreia i s-au alăturat, în mod fățiș sau în secret, cele mai multe populații din Peninsula Balcanică. Prezența tracilor, a galilor scordisci și a altor selavi de origine balcanică explică pe deplin această tendință a lui Spartacus.

Întoarcerea de la Mutina a avut loc nu din cauza schimbării programului lui Spartacus sau cu scopul de a porni împotriva Romei. Cel puțin măsurile luate de Spartacus nu pledează pentru acest obiectiv. Dacă ar fi avut această intenție el ar fi primit în tabăra lui pe toți aceia care au cerut acest lucru și nu ar fi procedat așa cum îl prezintă izvoarele⁵⁷, deoarece pentru cucerirea capitalei lumii de atunci ar fi avut nevoie de o armată cât se poate de numeroasă și, mai cu seamă, de asigurarea din belșug a aprovizionării.

Întoarcerea sclavilor răsculați trebuie legată de evenimentele din Peninsula Balcanică, cu războaiele victorioase ale lui Scribonius Curio și M. Terentius Lucullus. Aceștia, cum am arătat, au reușit să înfringă, cel puțin temporar, rezistența triburilor care luptaseră împotriva romanilor. Aflind cele întâmplate aici, nu mai avea nici un rost ca răsculații să treacă în Peninsula Balcanică.

Dar se pune întrebarea, de unde au putut să afle răsculații victoriile romanilor în Balcani. Încă Mommsen a presupus existența unei relații de alianță între Sertorius și Spartacus⁵⁸; în ceea ce privește relațiile între răsculații lui Spartacus și pirați, acestea fără îndoială erau permanente. Acest fapt reiese, între altele, din alianța între pirați și Spartacus privind transportarea răsculaților în Sicilia⁵⁹, din măsura luată de Spartacus care prevedea ca negustorii să nu aducă aur în taberele răsculaților⁶⁰, — desigur acești «negustori» proveneau din rîndurile piraților —, și, în sfîrșit din executarea de către Verres a unui om liber considerat spion al lui Spartacus⁶¹. Este îndeobște cunoscut faptul că pirații aveau legături de alianță cu Mithridate și că ei aduceau veștile de la un țărm la altul în bazinul Mării Mediterane.

În aceste împrejurări nu este greu de imaginat că Spartacus a aflat foarte rapid evenimentele din Tracia și că întoarcerea lui de la Mutina a fost un rezultat al acestor evenimente.

Fără a exagera relațiile externe ale lui Spartacus, totuși credem că am greși dacă am aprecia răscoala lui ca o mișcare cu totul izolată de acele forțe antiromane, care în această perioadă duceau o luptă necruțătoare împotriva Romei, atît pe plan politic, cît și pe cel social.

4. Pe baza celor relatate, cauza divergențelor dintre răsculați pare să apară într-o nouă lumină și înțelegem mai ușor unele informații în aparență obscure ale izvoarelor, ca de pildă actul de decimare a trupelor romane de către Crassus, refuzul lui Spartacus de a primi noi răsculați în tabăra lui și, în special, expediția lui pînă la Mutina, precum și relațiile comerciale ale răsculaților cu lumea externă. În sfîrșit, se aruncă o nouă lumină și asupra problemei privind relațiile între răscoala lui Spartacus și alte forțe antiromane.

⁵⁷ Appian, *Bellum ciuile*, I, 117.

⁵⁸ Th. Mommsen, *op. cit.*, p. 30—31.

⁵⁹ Cf. Maróti Egon, *A Spartacus-felkelés sziciliai összefüggéseinek kérdéséhez* în *Antik Tanulmányok*, VIII, 1961, nr. 3—4, p. 161—189.

⁶⁰ Plinius, *Historia Naturalis*, 33, 49.

⁶¹ Maróti Egon, *op. cit.*

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE SLAVE REVOLT LED BY SPARTACUS

ABSTRACT

Taking into account the latest articles and studies referring to the revolt of Spartacus and, on the whole, to the ancient slavery, the author of this study sets as his task to investigate the ethnical and social composition of the participants in the greatest slave revolt of the ancient world.

On the ground of the results of the above mentioned articles, and from the analysis of the contemporary historical sources, the author draws the following conclusions:

1. The majority of the slaves who took part in the revolt were employed above all in agriculture and in cattle-breeding, and most of them were brought to Italy as war prisoners. The literary sources speak of them as being of Gallic, German, Thracian and Greek origin. The slaves got to Italy by various ways (wars, piracy, kidnapping, brigandage, selling and buying) from the Hellenistic world were used, mainly, in the household-works and in workshops, and thus being town-dwellers, they staid away from the revolt. The Gauls referred to so often in the ancient sources, however, came only partly from Gaul herself, because a great number of slaves captured during the wars with the Cimbri and Teutoni, perished till the out-breaking of the revolt owing to the hard works they had to execute. It is, therefore, acceptable the suggestion that under the name of Gauls we have to seek many slaves captured during the wars with the *Scordisci*, a Celtic population living on the north-western part of the Balkan Peninsula, with which Rome waged almost ceaseless wars at the end of the second and at the beginning of the first century B.C. For the inhabitants of Italy these slaves were as much Gauls as those captured in Gaul herself.

2. Many historians, Marxist and non-Marxist, though on different ground, deny the presence of free men in the revolt. However, the evidence of the sources is more than convincing in this respect. Besides the numerous references to the common fight of the slaves and free men, the Greek writer Appianus is very plain on this subject (cf. *Bellum civile*, 116). These free people came, first of all, from the lines of those allies (*socii*), who during Sulla's dictatorship were persecuted and deprived of their rights and fortune. Appianus in a passage often overlooked (*Mithridatica*, 520) tells clearly that the allies took part in the slave revolt.

3. The revolt led by Spartacus cannot be regarded any more as an isolated movement, having no relations with other anti-Roman forces and movements of the age. The author thinks that the real purpose of the campaign towards Mutina was Spartacus' intention to join these anti-Roman forces, which in the East were led by Mithridates, and waged an uncompromising war against Rome. It is well-known that the Thracians and many other tribes on the Balkan Peninsula were allied to the Pontic king. However, the successes of C. Scribonius Curio and Marcus Terentius Varro Lucullus against these tribes made Spartacus abandon his aim.

4. Finally, the article states that the solution of the question of ethnical and social composition of participants in the revolt may contribute to the understanding of many other problems connected with this great uprising of the slaves, such as the divergences between the two groups of the slaves, their relations to the outer world, mainly to the pirates and to the anti-Roman forces of the period.